

Андрій Володимирович НОСАЧ,
доктор юридичних наук
(Національна академія Служби безпеки України,
м. Київ)

Ігор Сергійович ПОЛЯКОВ,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

КОРУПЦІЙНІ СХЕМИ В ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ

Стаття присвячена характеристиці корупційних схем в оборонно-промисловому комплексі. Встановлено, що з початком повномасштабної агресивної війни росії проти України існуючі корупційні схеми в ОПК принципово не зазнали змін як такі. Змінилася динаміка їх функціонування, зазнали трансформації деякі корупційні узвичаєння, що були пов'язані з практиками обігу майна у мирний час. Змінились рівень та структура попиту на майно державних підприємств, що входять до ОПК. Однак ці зміни є кількісними, а не якісними. Корупційний функціонал у загальних своїх рисах лишився стабільним. Виявлено та надано опис таким корупційним схемам: привласнення виділених за оборонним замовленням коштів на закупівлю товарів і послуг у фіктивних підприємств, неіснуючих товарів і послуг; закупівлі товарів і послуг за завищеними цінами; укладання збиткових, заздалегідь не забезпечених виробничими можливостями, кредитних угод з подальшим відчуженням заставного майна; розтрата державного майна через укладання догорів оренди приватного майна зацікавлених у корупційній угоді осіб; передача в оренду державного майна на невигідних умовах, за заниженими цінами; неправомірне відчуження майна державних

підприємств ОПК під прикриття процедури санації; отримання неправомірної вигоди за схвалення рішень про укладання державними підприємствами угод про пайову участь у капітальному будівництві на невигідних для таких підприємств умовах.

Ключові слова: *корупція, корупційна злочинність, злочинність, корупційна схема, сектор безпеки та оборони, оборонно-промисловий комплекс, війна, протидія злочинності.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни корупційна злочинність у секторі безпеки та оборони взагалі та в оборонно-промисловому комплексі (далі – ОПК), зокрема, становить справжню загрозу національній безпеці. Внутрішня дисфункція ОПК через неефективне, корупційно обтяжене управління майном та майновими комплексами, привласнення й розтрати підважують спроможності українського війська давати гідну відсіч агресорові. Абсолютно неприйнятним, неприпустимим є збереження в ОПК тих корупційних схем, які сформувалися ще до початку російсько-української війни, але продовжують діяти й нині. Це, певна річ, – становить серйозний виклик для вітчизняної правоохоронної системи, адже корупційні схеми в ОПК – це топ-корупція, персоналітет якої не обмежується умовним рівнем «директорів», а сягає рівня політичного істеблшменту країни. Протидія корупційним практикам на цьому рівні вимагає консолідації оперативних, юрисдикційних заходів із політичною волею. Форми такої консолідації не в останню чергу узалежнюються від розуміння закономірностей функціонування, змісту корупційних схем. Відтак, є потреба в описі їх складових, особливостей відтворення.

Корупційні схеми та корупційна злочинність в ОПК неодноразово потрапляли до фокусу наукової уваги таких дослідників як О. М. Бандурка, О. Ю. Бусол, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Д. С. Машлякевич, М. І. Мельник, Ю. В. Орлов, М. І. Хавронюк та інших. Однак й досі лишається потреба у формуванні наукового знання про сучасний зміст корупційних схем в ОПК, специфіку їх проявлення в умовах війни.

Метою цієї статті є визначення змісту та особливостей функціонування корупційних схем в оборонно-промисловому комплексі України.

Виклад основного матеріалу. Для початку визначимось зі змістом базової категорії «корупційна схема». О. Ю. Бусол у своїй монографії пропонує до наукового обігу таке розуміння корупційної схеми усталені або постійно діючі корупційні механізми, способи здобування та канали передачі грошей при колективній кримінальній діяльності. На думку вченої цей феномен можна вважати корупційною складовою організованої злочинності. Корупційні схеми – зазначає вона – існують і функціонують у рамках офіційних легальних організацій як латентні зв'язки-відносини між їх суб'єктами або учасниками, які використовують своє посадове або

службове становище¹.

Викладене бачення корупційної схеми, на думку Ю. В. Орлова та Л. В. Бусол, є в цілому обґрунтованим. В ньому увага зосереджується на таких її ознаках як усталеність, постійність, єдність і динамічність структури соціальної діяльності (що впливає із вживаної О. Ю. Бусол у дефініції категорії «механізм»), яка є латентною та злочинною формою використання легальних й офіційних повноважень з корисливою метою. Таким чином, корупційна схема постає як форма та чинник системної дисфункції органу державної чи муніципальної влади, юридичної особи приватного права. Відмітимо слушність та виваженість такого розуміння; воно цілком може бути використане в цілях аналітичної розвідки та припинення корупційних практик у службовій діяльності конкретних посадовців. Втім, така розстановка дослідницьких акцентів, як видається, має і певні гносеологічні, а також суто праксеологічні обмеження².

Справа в тому, що корупційні практики не завжди є виключним функціональним і цільовим ядром корупційної схеми. В низці випадків вони відіграють лише інструментальну, забезпечувальну роль у системі злочинної діяльності іншого штибу (кримінальних промислів), створюючи відповідне організаційно-правове прикриття. В такому разі звужувати корупційну схему виключно до механізму корупційних практик недоречно. Таким чином, корупційність може бути і сутнісною якістю, і провідною ознакою схеми. А тому корупційну схему можливо розуміти як у вузькому (діяльнісному), так і широкому (структурно-функціональному) аспектах. Запропоноване О. Ю. Бусол визначення цілком задовольняє вимогам вузького, діяльнісного підходу³.

Задля формування широкого розуміння звернімо увагу на деякі сутнісні властивості корупційних схем. Перш за все – на її *стійкість*, з якої впливає принципова індиферентність до персонального складу суб'єктів корупційних відносин. І хоча в злочинній поведінці останніх і виражається діяльнісний аспект корупційної схеми, ним вона не обмежується. За своїм змістом корупційна схема, з огляду на семантичний аспект цього терміну, є алгоритмізованою конструкцією синтетичної (організаційно-правової, кримінально-узвичаєної, а часто й політико-конвенціональної) природи зі складною структурною побудовою. Саме завдяки внутрішній, структурній, міцності досягається ефект стійкості корупційної схеми, її інерційності, навіть за умов помірної ротації її суб'єктного складу. Але цікавим тут є питання не стільки про ступінь, скільки про природу і фактори такої міцності. Вважаємо, що невід'ємним елементом, властивістю корупційної схеми є активне використання її суб'єктами елементів механізму правового (квазіправового) регулювання. Саме завдяки інтеграції останніх до

¹ Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. К. : Ін Юре, 2014. С. 267.

² Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Корупційна схема : поняття, ознаки, види. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 103.

³ Там само. С. 103.

механізму кримінально-корупційних практик досягається: по-перше, – додаткове прикриття, звуження зони ризиків викриття злочинної діяльності через часткову легалізацію окремих організаційних форм її супроводження (документального, режимного тощо) та; по-друге, – вища ефективність незаконного, корупційного, використання службових повноважень завдяки такій іманентній властивості правового регулювання як забезпеченість державним примусом¹.

Слід також бути свідомим і тієї обставини, що процес створення, чи-то адаптації корупційної схеми часто передбачає не лише використання відповідних існуючих елементів механізму правового регулювання, а й правотворчу діяльність задля створення сприятливих правових умов розгортання корупційних практик. Відповідно, мусимо визнати і щільні зв'язки корупційної та політичної злочинності у площині формування та забезпечення функціонування корупційних схем. Вказані зв'язки візуалізуються, перш за все, на рівні розподілу урядових портфелів між найбільш впливовими політичними гравцями, прямо чи опосередковано представленими в українському парламенті. Це зумовлено тим, що найбільша кількість корупційних схем генерується інструментами саме урядової (на вищому рівні виконавчої влади) та відомчості (центрального рівня) правотворчості з огляду на вельми широку мережу, динамічність, меншу публічність та спрощений (у порівнянні із законотворчістю) порядок прийняття, зміни, припинення чинності відповідних підзаконних нормативно-правових актів².

Крім того, рішення центральних органів виконавчої влади і прирівняних до них відомств можуть бути оскаржені, а їх дія зупинена відповідними рішеннями адміністративних судів, чого не можна зробити щодо законодавчих актів. Відтак, прийнявши одне рішення (визнання наказу, розпорядження міністерством чи іншим відомством) на забезпечення функціональності корупційної схеми в подальшому, навіть при зміні керівного складу органу виконавчої влади і відсутності із ним корупційної угоди, залишається можливість блокувати всі його намагання щодо руйнації правових основ схеми саме через судові рішення.

Фокус цілеспрямованої діяльності щодо налагодження корупційних схем не обмежується урядовою правотворчістю. Звісно й законотворча практика цілком здатна бути використана у зазначених цілях. Цьому сприяє низка факторів, серед яких першочергова увага має бути приділена: проблематиці тіньового лобізму; криміногенним прогалинам правового регулювання визначення порядку денного, черговості постановки законопроектів на обговорення в сесійній залі та голосування. Окремо наголосимо на прогалинах у порядку верифікації, ідентифікації текстів законопроектів, за які відбувається голосування та текстів законів, які безпосередньо підписує Голова Верховної Ради України і відправляє на

¹ Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Корупційна схема : поняття, ознаки, види. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 104.

² Там само. С. 105.

підпис Президентів України. Ця фаза законотворчого процесу цілком залишається нерегульованою, що відкриває шлях для широких кримінально-політичних маніпуляцій, практичне доведення та юридична кваліфікація яких становить суттєву складність. В той же час такі дії є суттєвим чинником детермінації корупційних схем¹. До того ж вони не є рідкістю, про що свідчать результати здійсненого нами контент-аналізу ЗМІ².

Таким чином, корупційні схеми мають складну природу. В залежності від масштабу та спрямованості їх функціонування корупційні злочини в них можуть складати виключну (переважну) форму предметної діяльності або ж бути лише одним з елементів забезпечення відтворення організованих злочинних чи незлочинних, але фактично суспільно небезпечних, практик позакорупційного, економічного, характеру. Це дає нам підстави запропонувати *широке розуміння корупційної схеми, згідно з яким вона є умовно самостійною формою прояву організованої злочинності у сфері економіки – стійким, комплексним соціально-правовим феноменом, що виражається у системній діяльності, алгоритмізованій послідовності дій щодо готування та безпосереднього вчинення корупційних злочинів як мети та/або засобу задоволення інтересів у сфері економічних відносин неправомірним способом з попереднім створенням юридичної бази прикриття чи без такого, але з використанням елементів механізму правового регулювання*³.

Системні корупційні практики, злочинні промисли, оформлені в *корупційні схеми*, що охоплюють найвищий політичний рівень прийняття рішень про кадровий склад державних підприємств ОПК, інших органів та установ, дотичних до регулювання їх діяльності, *розміщення та виконання державного оборонного замовлення, оборонних закупівель* (в тому числі і зокрема – в приватному секторі ОПК), керування відповідними фінансовими потоками. Важливо наголосити на тому, що особливістю корупційних схем взагалі та в ОПК, зокрема, є те, що їх функціонування принципово не залежить від персонального складу учасників. Симптоматичним є те, що протягом 2014–2020 рр. за фактами корупційних злочинів, де фігурантами є службові особи підприємств ОПК, заведено більше 530 кримінальних проваджень. Втім, це не призвело до руйнації схем. Тому вони є вельми стійкими, трансрежимними (у політичному сенсі), відтворюються за закономірностями інтеракції, беруть участь у міжпоколінному транзиті

¹ Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Корупційна схема : поняття, ознаки, види. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 106.

² Шурма вимагає негайного розслідування фактів «фальсифікації» Закону України. *Вголос*. 2015. 12 жовтня. URL : http://vgolos.com.ua/news/shurma_vymagaie_negaynogo_rozsliduvannya_faktiv_falsyfiksatsii_zakonu_ukrainy_23741.html?print; Бойко Н. М. Закон про місцеві вибори : від фальші до фальшування. *Українська правда*. 2015. 11 серпня. URL : <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/08/11/7077462/?attempt=1>; Текст закону про вибори народних депутатів України відрізняється від того, за який проголосувала Верховна Рада. URL : <http://www.telekritika.ua/verhovna-rada/2005-08-11/5213> та ін.

³ Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Корупційна схема : поняття, ознаки, види. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 107.

менеджерів на рівні вищих і центральних органів державної виконавчої влади, окремих підприємств¹.

Кримінологічно значущою властивістю корупційних схем є їх інституційне взаємопроникнення, що впливає на системну дисфункцію цілих галузей народного господарства, безпеки і обороноздатності країни². Дійсно, корупція в ОПК – не відокремлена проблема; вона щільно переплітається з політичною корупцією, корупцією в правоохоронних органах, в тому числі й зокрема в СБУ, Національній поліції, митній, прикордонній службах. Тому неможливо собі уявити ефективну протидію корупції в ОПК безвідносно до проблем відтворення системних факторів корупції в державі в цілому³.

Принагідно зауважимо, що після розпаду СРСР Україні дістався один з найбільш потужних на теренах колишньої союзної держави арсеналів зброї, залишилася, хоча і фрагментована, з розірваними господарськими зв'язками, проте з високим науково-технічним потенціалом, розгалуженими майновими комплексами система підприємств, науково-дослідних установ оборонної спрямованості. Певна річ, в умовах первинного накопичення капіталу, становлення олігархату, роздержавлення та привласнення під прикриттям приватизації значної кількості державних підприємств, інтенсивної криміналізації влади, переорієнтування загальнокримінальної професійної злочинності на рейки білокомірцевої, не могло не зачепити настільки економічно привабливий сегмент національної економіки як ОПК. Тож традиційно, від початку 90-х років минулого сторіччя (якщо не раніше) ОПК був і залишається й донині одним з найбільш бажаних ресурсних полів як для бізнесу, такі і для політиків найвищого державного рівня⁴.

Для розуміння масштабів розмаху кримінальної діяльності, зауважимо, що у корупційні схеми, крім оборонних підприємств державного та приватного секторів економіки, залучені службові особи органів виконавчої влади, банківської системи, податкової служб, парламентарі. Практично в усіх регіонах країни, де є оборонні підприємства, активно працюють «конвертаційні центри», які переводять у готівку сотні мільйонів гривень, функціонують фіктивні й діючі підприємства, які «поставляють» підприємствам ОПК неіснуючі комплектуючі та запчастини, контрафактну й контрабандну продукцію. Тільки за однією з виявлених податковою службою таких схем було задіяно понад 150 підприємств у чотирьох регіонах України⁵.

¹ Кожушко С. О. Кримінологічні засади протидії злочинності в оборонно-промисловому комплексі України : дис. ... докт. філос. : 081 «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. С. 65.

² Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Корупційна схема : поняття, ознаки, види. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 106.

³ Кожушко С. О. Кримінологічні засади протидії злочинності в оборонно-промисловому комплексі України : дис. ... докт. філос. : 081 «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. С. 66.

⁴ Там само. С. 67.

⁵ Менделеев Д. Троянські коні «Укроборонпрому». *Дзеркало тижня*. 2019. Вип. 30. 17–23 серпня.

Здійснений С. С. Кожушко дослідження дозволило йому виділити чотири основні напрями реалізації корупційних схем в ОПК: 1) розтрата ввіреного або такого, що перебуває у віданні майна – обладнання підприємств ОПК; 2) незаконний експорт товарів військового та подвійного призначення; 3) привласнення виділених за оборонним замовленням коштів на закупівлю товарів і послуг у фіктивних підприємств, неіснуючих товарів і послуг; 4) закупівлі товарів і послуг за завищеними цінами (зазвичай використовується декілька фірм-посередників), в тому числі й імпорتنі операції¹. Цілком погоджуючись із виділеними схемами, їх типовістю та поширеністю, не можна однак погодитись із тим, що вони є виключними. Проведений нами аналіз спеціальної літератури, а також збирання експертних оцінок дозволяє вести мову принаймні ще про декілька, додаткових до описаних вище, корупційних схем в оборонно-промисловому комплексі.

І. Укладання збиткових, заздалегідь не забезпечених виробничими можливостями, кредитних угод з подальшим відчуженням заставного майна.

Так, досудовим розслідуванням встановлено, що протягом 2014–2018 років навколо підприємства оборонно-промислового комплексу «Завод «Маяк», 100% акцій якого перебуває у власності держави в особі ДК «Укроборонпром», реалізовувалася схема з умисного доведення його до стану стійкої неплатоспроможності з метою привласнення нерухомого майна. У 2014 році, в розпал знецінення національної валюти – гривні, тодішній директор «Маяка» погодив отримання кредиту в приватному банку в розмірі 2,8 млн доларів США під 12% річних. У заставу банку отримав виробничі приміщення. Надалі ПАТ «Завод «Маяк» заборгувало банку 118,3 млн грн. У 2018 році борг на аукціоні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб після ліквідації банку був викуплений приватним підприємством, яке за даними ЗМІ пов'язане з оточенням директора «Маяка», що погодив валютний кредит. У серпні 2018 року приватне підприємство виставило власні пости охорони та взяло під свій контроль території та будівлі «Заводу «Маяк»².

Одним із основних запобіжників фінансовим порушенням на підприємствах-учасниках ДК «Укроборонпром» має бути організація внутрішнього контролю. Натомість така функція часто не закріплена за якимось конкретним структурним підрозділом підприємства, який би мав гарантії незалежності від керівництва держпідприємства з боку Концерну. Навпаки – розпорошена між функціональними обов'язками директора

URL: https://dt.ua/internal/troyanski-koni-ukroboronpromu-320888_.html.

¹ Кожушко С. О. Кримінологічні засади протидії злочинності в оборонно-промисловому комплексі України : дис. ... докт. філос. : 081 «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. С. 68.

² Звіт за результатами державного фінансового аудиту діяльності ПАТ «Завод «Маяк» за 2014 – 2017 роки (ст.ст. 55-59) <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=132347>; Ухвала Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/15587/18 від 31 січня 2019 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79569631>.

підприємства, його заступників та керівників різних підрозділів. Така проблема наявна на підприємствах-учасниках «Укроборонпрому» та акціонерних товариствах, акціями яких управляє Концерн. На прикладі ПАТ «Завод «Маяк», – функцію контролю щодо нього мають здійснювати ДК «Укроборонпром», Наглядова рада та правління товариства, а також Ревізійна комісія. У підсумку Ревізійна комісія, яка зазвичай складається зі співробітників ДК «Укроборонпром», перевіряє фінансово-господарську діяльність товариства постфактум, тільки фіксуючи порушення без змоги їх попередження. У той час як органи внутрішнього контролю на «Заводі «Маяк» відсутні. Брак контролю над фінансово-господарськими рішеннями посадових осіб, підпорядкованих Концерну підприємств, особливо гостро проявляється в управлінні державним майном: нерухомістю, земельними ділянками та виробничими засобами¹.

II. Привласнення державного майна через укладання догорів оренди приватного майна зацікавлених у корупційній угоді осіб.

Так, наприклад, основною сферою діяльності державного підприємства «Львівський бронетанковий завод» є виробництво, ремонт, модернізація бронетехніки і запасних частин до неї. Завод відомий як виробник бойових машин «Дозор-Б» та розробник броньованих ремонтно-евакуаційних машин «Лев» та «Зубр». Під час проведення досудового розслідування встановлено, що у 2015 році між державним підприємством «Львівський бронетанковий завод» та приватною особою було укладено угоду про надання послуг оренди автомобіля «Range Rover». До визначеної ціни в угоді включили витрати на пальне для транспортного засобу, компенсацію за використання, відшкодування витрат на ремонт, а також плату 7,84 грн за один кілометр пробігу з урахуванням податків та зборів. Крім того, наявна інформація свідчить про укладення аналогічних угод про передачу в оренду Львівському бронетанковому заводу автомобіля «Ford Mustang» та спортивного мотоцикла «Can-Am» моделі «Spyder». За даними слідства, всі транспортні засоби належали приватним бізнес-структурам, пов'язаним з тодішнім директором Львівського бронетанкового заводу. Після оплати заводом вказані транспортні засоби перебували у постійному користуванні директора ЛБТЗ у приватних цілях. Упродовж 2015–2017 років ДП «Львівський бронетанковий завод» за оренду вказаних транспортних засобів сплатив понад 1,5 млн гривень. 10 червня 2020 року щодо ексдиректора ЛБТЗ набуло законної сили судове рішення Вищого антикорупційного суду про притягнення особи до відповідальності за інше корупційне правопорушення, передбачене статтею 366-1 «Декларування недостовірної інформації» Кримінального кодексу України. 19 листопада 2020 року Вищий антикорупційний суд скасував вирок щодо колишнього директора ДП «Львівський бронетанковий завод», визнаного винним у декларуванні недостовірної інформації. Це стало можливим завдяки

¹ ТОП-15 корупційних ризиків в управлінні підприємствами ДК «Укроборонпром» та шляхи їх подолання / НАЗК. 2021. С. 11–12. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/NAZK-1.pdf>

рішенню Конституційного суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020, яким було скасовано відповідальність за декларування недостовірних відомостей¹.

III. Передача в оренду державного майна на невідгідних умовах, за заниженими цінами.

Державне підприємство «Укроборонресурси» функціонувало з метою утилізації відходів виробництва підприємств Концерну та монетизації всіх видів брухту та відходів. У 2008 році Міністерство оборони України дозволило Фонду держмайна передати в оренду цілісний майновий комплекс площею 4,1 га в м. Києві державного підприємства «Укроборонресурси» на 10 років приватному підприємству з ідентичною назвою. Однак, не врегулювання питання про відшкодування земельного податку на земельну ділянку, на якій розташований орендований майновий комплекс, призвело до прямих втрат ДП «Укроборонресурси». Згідно з результатами державного фінансового аудиту діяльності ДП «Укроборонресурси» за період 2015-2018 років, який провів Північний офіс Державної аудиторської служби, невчасне погашення орендної плати приватним орендарем призвело до збільшення простроченої кредиторської заборгованості зі сплати земельного податку до бюджету Києва та подальшого, примусового продажу частини майна держпідприємства через таку заборгованість. Також за невчасну сплату «Укроборонресурсами» земельного податку було накладено штрафні санкції на суму 811 тис гривень. У результаті ДП «Укроборонресурси» опинилося у скрутному фінансово-економічному становищі. Так як ДП «Укроборонресурси» стало учасником ДК «Укроборонпрому», останній у 2016 році повернув цілісний майновий комплекс від приватного орендаря. У 2021 році ДП «Укроборонресурси» було передано на приватизацію як підприємство, яке не має виробничої бази виконувати завдання в ОПК.

IV. Неправомірне відчуження майна державних підприємств ОПК під прикриття процедури санації. Експерти НАЗК небезпідставно звертають увагу на криміногенні положення деяких нормативно-правових актів, що можуть бути використані для реалізації описаної схеми. Зокрема, Закон України «Про управління об'єктами державної власності» чітко визначає, що відчуження майна державних підприємств та господарських товариств з корпоративними правами держави понад 25% їх статутного капіталу в процедурі банкрутства здійснюється відповідно до законодавства з питань приватизації. Однак Кодекс України з процедур банкрутства містить суперечливу норму, згідно з якою під час процедури санації державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50%, їх нерухоме майно може бути відчужене лише у випадках, передбачених планом санації. Аналогічна

¹ Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова у справі № 466/5009/17 від 14 грудня 2017 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71415009>; ТОП-15 корупційних ризиків в управлінні підприємствами ДК «Укроборонпром» та шляхи їх подолання / НАЗК. 2021. С. 14. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/NAZK-1.pdf>.

вимога закріплена в прикінцевих та перехідних положеннях Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації». Такі законодавчі прогалини можуть призвести до випадків втрати майна оборонними підприємствами через процедуру санації¹.

Наприклад, державне підприємство «Вінницький авіаційний завод» було єдиним авіаремонтним підприємством в Україні з ремонту літаків Ан-2, Як-18Т, Як-52 і вертольотів Ка-26. Завод проводив контрольно-відновлювальні роботи літаків з метою використання невикористаним авіатехнікою ресурсів і здешевлення вартості ремонту. За даними слідства, під час проведення процедури санації ДП «Вінницький авіаційний завод» посадові особи вказаного підприємства та приватного підприємства внаслідок заниження вартості майнових активів на підставі інвестиційного договору, укладеного між зазначеними юридичними особами, плану санації та змін до нього, погоджених Державним концерном «Укроборонпром» та затверджених ухвалами Господарського суду Вінницької області, шляхом зловживання своїм службовим становищем, здійснили розтрату нерухомого майна ДП «Вінницький авіаційний завод». На підставі ухвали Господарського суду Вінницької області щодо банкрутства ДП «Вінницький авіаційний завод» введено процедуру санації вказаного підприємства. Планом санації ДП «ВіАЗ», затвердженим Господарським судом Вінницької області та погодженим з ДК «Укроборонпром», передбачено повне погашення кредиторської заборгованості у сумі 4,396 млн грн протягом одного року шляхом продажу частини майна державного підприємства та залучення інвестиційних коштів приватного підприємства, яке є конкурентом держпідприємству в авіагалузі. Проте відповідно до інвестиційного договору, укладеного між ДП «ВіАЗ» та приватним підприємством для проведення санації, відбулося набуття права власності на найбільш цінне майно державного підприємства. Вказане суперечило вимогам чинної на той час статті 18 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 2011 року, якою передбачено залучення інвестора під час процедури санації шляхом переведення на нього частини боргу, а не обміну інвестиційних коштів на майнові права боржника. Вказані порушення призвели до заниження вартості майнових активів ДП «ВіАЗ», чим йому завдано збитків. Загалом ДП «ВіАЗ» втратило виробничі потужності для проведення робіт та надання послуг в авіагалузі. У 2021 році ДП «Вінницький авіаційний завод» передано на приватизацію як підприємство, яке не має виробничої бази виконувати завдання в ОПК².

V. Отримання неправомірної вигоди за схвалення рішень про

¹ ТОП-15 корупційних ризиків в управлінні підприємствами ДК «Укроборонпром» та шляхи їх подолання / НАЗК. 2021. С. 18. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/NAZK-1.pdf>.

² Ухвала Вінницького міського суду у справі № 127/11348/14-к від 12 червня 2014 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48687430>; ТОП-15 корупційних ризиків в управлінні підприємствами ДК «Укроборонпром» та шляхи їх подолання / НАЗК. 2021. С. 19. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/NAZK-1.pdf>.

укладання державними підприємствами угод про пайову участь у капітальному будівництві на не вигідних для таких підприємств умовах. Загалом підприємства «Укроборонпрому» володіють 7441 об'єктом нерухомості загальною площею майже 9 млн м², близько 2 млн з яких — це надлишкове майно, яке не задіяне у виробничих процесах. Однак відсутність прозорих аукціонів для вибору приватного партнера та брак контролю над рішеннями керівництва державних підприємств «Укроборонпрому» може призвести до укладення угод на не вигідних умовах, які несуть потенційні втрати для оборонного заводу. Спроба акціонерного товариства «Укроборонпрому» в Києві залучити приватні інвестиції оновлення власних цехів завершилася численними судовими позовами та не вигідними договірними умовами, відмова від яких загрожуює багатомільйонними втратами¹.

Так, ПАТ «Київський завод «Радар», що розташоване у м. Києві, спеціалізується на виробництві сучасного радіоелектронного і радіолокаційного обладнання для літаків і вертольотів. Єдиним акціонером товариства є держава в особі Державного концерну «Укроборонпром». Виробничі площі заводу становлять 160601 м², лівова частка яких не задіяна у виробництві. Це надало можливість колишньому керівництву «Радара» обґрунтувати альтернативні шляхи використання площ підприємства. У грудні 2015 року Правління ПАТ «КЗ «Радар» прийняло рішення виступити замовником капітального будівництва із залученням інвестора на підставі договору про пайову участь у зведенні житлового комплексу з торгово-офісними приміщеннями на земельній ділянці у м. Києві площею 1,3631 га. Голові правління — генеральному директору доручено визначити інвестора шляхом проведення аукціону через заздалегідь визначену Правлінням біржу. Оголошення про аукціон було опубліковано у газеті з невеликим тиражем. Участь у торгах взяло два інвестори. Ще одне приватне підприємство виявило бажання взяти участь у проєкті. Однак, не отримало від ПАТ «КЗ «Радар» необхідних документів. Початкова середня вартість 1 м² новозбудованих приміщень для проведення аукціону склала 27,9 тис грн. Під час торгів ціна знизилась до 14,4 тис гривень. В угоді з приватним інвестором були закладені не вигідні для державного заводу умови, на які погодилося колишнє керівництво «Радара». У разі спроби з боку ПАТ «Радар» розірвати угоду в односторонньому порядку, акціонерне товариство буде змушене повернути витрати приватного підприємства на ремонт діючих приміщень заводу. Станом на 2019 рік такі витрати склали 77 млн гривень. Пізніше нове керівництво «Радара» спробувало у судовому порядку розірвати угоду з приватним інвестором, звинувачуючи останнього у порушеннях, але не мало коштів для повернення 77 млн грн, тому відкликала позов. Таким чином, оскільки колишнє керівництво «Радара» організувало недостатньо

¹ ТОП-15 корупційних ризиків в управлінні підприємствами ДК «Укроборонпром» та шляхи їх подолання / НАЗК. 2021. С. 30. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/NAZK-1.pdf>.

прозорий аукціон, за результатом якого уклало договір на невідгідних умовах, завод фактично втратив контроль над процесом будівництва на умовах пайової участі на території заводу¹.

Ключову роль в організації та функціонуванні корупційних схем на об'єктах ОПК відіграють цілком закономірно відіграють саме керівники державних підприємств. Так, відповідно до розслідувань детективів, ключову роль у появі корупційних схем на підприємствах ОПК відіграють посадовці держструктур: кожен другий підозрюваний у злочинах, викритих НАБУ, належить до цієї категорії. У НАБУ зазначають, що щонайменше на 15 підприємствах комплексу детективи НАБУ наразі зафіксували факти, які стали підставою для відкриття кримінальних проваджень. Найчастіше йдеться про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а також закупівлю товарів за завищеними цінами через компанії-посередники, наближені до керівництва держустанов².

Принагідно також зауважимо, що корупційні схеми здебільшого мають довготривалий період функціонування (довготривалі схеми), що не залежить, підкреслимо, від персонального складу їх учасників. Втім, існують й короткострокові, бо ж навіть разові схеми, які, втім, не втрачають ознак системності, інституційного характеру³.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що з початком повномасштабної агресивно війни росії проти України існуючі корупційні схеми в оборонно-промисловому комплексі України принципово не зазнали змін як такі. Певна річ, змінилася динаміка їх функціонування, зазнали трансформації деякі корупційні узвичаєння, що були пов'язані з практиками обігу майна у мирний час. Змінились рівень та структура попиту на майно державних підприємств, що входять до ОПК. Однак, підкреслимо, ці зміни радше є кількісними, а не якісними. Корупційний функціонал у загальних своїх рисах лишився стабільним. І з таким функціоналом навряд чи можна розраховувати на покращення ситуації із технічним забезпечення військ. Гостро актуальною лишається проблема системного реформування ОПК, управління державним майном і майновими комплексами, що до нього входять. Через руйнацію усталених корупційних схем пролягає шлях до підвищення ефективності функціонування ОПК, посилення спроможностей ЗСУ, успішного виконання задач щодо захисту незалежності й територіальної цілісності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

¹ Звіт за результатами державного фінансового аудиту діяльності ПАТ «Київський завод «Радар» за 2014-2019 роки (ст. ст. 50-58) https://dasu.gov.ua/attachments/audit-reports/2019/10bb4124-f406-4d8e-ad8e-8121defb5870_document.pdf; ТОП-15 корупційних ризиків в управлінні підприємствами ДК «Укроборонпром» та шляхи їх подолання / НАЗК. 2021. С. 19-20. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/NAZK-1.pdf>

² НАБУ викрило корупційні схеми в оборонно-промисловому комплексі на понад 1 млрд гривень. *День*. 2019. 10 травня. URL: <https://m.day.kyiv.ua/news/271221-nabu-vykrylo-koruptsiyni-skhemu-v-oboronno-promyslovomu-kompleksi-na-ponad-1-mlrd>.

³ Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Корупційна схема : поняття, ознаки, види. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 107.

1. Бойко Н. М. Закон про місцеві вибори : від фальші до фальшування. *Українська правда*. 2015. 11 серпня. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/08/11/7077462/?attempt=1>.
2. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. К. : Ін Юре, 2014. 564 с.
3. Звіт за результатами державного фінансового аудиту діяльності ПАТ “Завод “Маяк” за 2014–2017 роки. <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=132347>.
4. Звіт за результатами державного фінансового аудиту діяльності ПАТ «Київський завод «Радар» за 2014-2019 роки (ст. ст. 50-58) https://dasu.gov.ua/attachments/audit-reports/2019/10bb4124-f406-4d8e-ad8e-8121defb5870_document.pdf.
5. Кожушко С. О. Кримінологічні засади протидії злочинності в оборонно-промисловому комплексі України : дис. ... докт. філос. : 081 «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 236 с.
6. НАБУ викрило корупційні схеми в оборонно-промисловому комплексі на понад 1 млрд гривень. *День*. 2019. 10 травня. URL: <https://m.day.kyiv.ua/news/271221-nabu-vykrylo-koruptsiyni-skhemu-v-oboronno-promyslovomu-kompleksi-na-ponad-1-mlrd>.
7. Орлов Ю. В. Корупційна схема : поняття та сутність / Ю. В. Орлов // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф., (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т. внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2017. С. 138–140.
8. Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Корупційна схема : поняття, ознаки, види. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 101–108.
9. Текст закону про вибори народних депутатів України відрізняється від того, за який проголосувала Верховна Рада. URL: <http://www.telekritika.ua/verhovna-rada/2005-08-11/5213>.
10. ТОП-15 корупційних ризиків в управлінні підприємствами ДК «Укроборонпром» та шляхи їх подолання / НАЗК. 2021. 44 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/NAZK-1.pdf>.
11. Ухвала Вінницького міського суду у справі № 127/11348/14-к від 12 червня 2014 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/48687430>.
12. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва у справі № 756/15587/18 від 31 січня 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79569631>.
13. Ухвала Шевченківського районного суду м. Львова у справі № 466/5009/17 від 14 грудня 2017 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71415009>.
14. Шурма вимагає негайного розслідування фактів «фальсифікації» Закону України. *Вголос*. 2015. 12 жовтня. URL:

http://vgolos.com.ua/news/shurma_vymagaie_negaynogo_rozsliduvannya_faktiv_falsyfikatsii_zakonu_ukrainy_23741.html?print.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2024

Andrii V. NOSACH,

Doctor of Science in Law

(National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

Ihor S. POLYAKOV,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CORRUPTION SCHEMES IN THE DEFENSE INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE: CRIMINOLOGY ANALYSIS OF THE COMPONENTS

The article is devoted to the characteristics of corruption schemes in the defense-industrial complex. It was established that with the beginning of Russia's full-scale aggressive war against Ukraine, the existing corruption schemes in the defense industry did not fundamentally change as such. The dynamics of their functioning have changed, and some corruption customs, which were connected with the practices of property circulation in peacetime, have undergone a transformation. The level and structure of demand for the property of state-owned enterprises, which are part of the defense industry, have changed. However, these changes are quantitative, not qualitative. The corruption functionality in its general features remained stable. The following corruption schemes were identified and described: appropriation of funds allocated under a defense order for the purchase of goods and services from fictitious enterprises, non-existent goods and services; purchases of goods and services at inflated prices; conclusion of unprofitable loan agreements, which are not provided with production capabilities in advance, with subsequent alienation of collateral; appropriation of state property through the conclusion of lease agreements of private property of persons interested in the corruption agreement; leasing of state property on unfavorable terms, at reduced prices; unlawful alienation of the property of state-owned enterprises of the defense industry under the guise of the rehabilitation procedure; receiving an unlawful benefit for approving decisions on the conclusion by state enterprises of agreements on equity participation in capital construction on unfavorable terms for such enterprises.

Key words: *corruption, corruption crime, crime, corruption scheme, security and defense sector, defense-industrial complex, war, combating crime.*